

הנזירות ומחלות הנפש

סוגיית הנזיר היא אחד הנושאים המרכזיים בפרשת 'נשא'. הנזירות היא מעין כהונה שכל "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה" יכולים לקבל על עצמם למשך זמן שעליהם לקבוע (במדבר י, ב-ח): "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִפְּלֹא לְנָדָר נָזִיר... מִיַּיִן וְשֵׁכָר יִזָּיר... תַּעֲרֹר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ... קֹדֶשׁ יִהְיֶה... עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא... כָּל יָמֵי נְזָרוֹ קֹדֶשׁ הוּא לֵה". התורה מפרשת את המונח 'נזיר' תוך משחק בדו-משמעות. שערותיו הארוכות הן מעין כתר: "יִגְזֹר אֶל־לִהּ עַל רֹאשׁוֹ" (י, ז), כסמל למעמד הכהונה שבו. מצד שני 'נזיר' פירושו הרחקה והתנזרות: "מִיַּיִן וְשֵׁכָר יִזָּיר". ככהנים אסור הוא בטומאה ובשתיית יין. התנזרות סמלית זאת אינה הנזירות אשר לה מקום כה מרכזי בנצרות ובהודו. ולמרות זאת, במסורת היהודית מאז חז"ל, הייתה פרשה זאת מוקד לדיונים בשאלה הקלאסית: "אִיזוֹהִי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׂבִיבוֹר לֹא הָאֲדָם" (אבות ב, א). כיצד על האדם להיות? במוקד הסוגייה עומדת שאלה שקבלה משמעות אחרת בתרבות זמננו: כיצד על האדם להתייחס לגופו ולצרכיו.

הדגם הפוליטי

בשביל הקדמונים, הדיון בשאלה הזאת היה חלק של האתיקה, הכוללת לדבריהם לא רק התייחסות למה שבין אדם לחבירו, אלא גם למה שבין אדם לעצמו. ואכן, אפלטון דן בשאלה זאת בספרו הקלאסי 'המדינה'. אם נלך בעקבותיו נוכל לקבוע שקשה לנו לפתור את בעיותינו האנושיות, בגלל שספר האתיקה כתוב כביכול באותיות זעירות. עלינו להשתמש במעין זכוכית מגדלת לקרוא בו. ואכן כאשר האותיות גדלות, ה'מיקרו' הופך 'מקרו', והאתיקה הופכת פוליטיקה. כך הפכה הפוליטיקה לדגם של האתיקה והפסיכולוגיה. תופעה מקבילה מצויה בעולמם של חז"ל. הפסוקים המדברים על המלכות בקהלת מתפרשים באופן פסיכולוגיסטי: "טוֹב יָלַד מִסֶּכֶן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וְכָסִיל - - אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד, כִּי מִבֵּית הַסּוּרִים יָצָא לְמֶלֶךְ..." (ד, יג-יד), "עֵיר קִטְנָה וְאֲנָשִׁים בָּהּ מְעֻט - - וּבָא אֶלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוּדִים גְּדֹלִים, וּמָצָא בָּהּ אִישׁ מִסֶּכֶן חָכָם וּמַלֵּט הוּא אֶת הָעִיר בְּחֶכְמָתוֹ" (ט, יד-טו). הילד המסכן הוא היצר הטוב, אם תרצו, ה'אֶגו' וה'סופר-אגו' הפרוידיאנים, והמלך הזקן והכסיל, היצר הרע, הוא ללא ספק ה-Id המלווה אותנו מאז הלידה.

החסיד והמושל

המודל הפוליטי הבא לתאר את הפסיכולוגיה האנושית, מלווה את המחשבה היהודית הקלאסית. בספר הכוזרי (ג, ג) מזהה רבי יהודה הלוי (ריה"ל) את החסיד, האדם האידיאלי, עם המושל, מנהיג המדינה: "החסיד הוא הוא המושל", המושל על כוחות הנפש. המודל הפוליטי חזר אל העולם התרבותי בדורות האחרונים, כשהדוגמה הבולטת היא הרברט מרקוזה (Marcuse) שניסה לחבר את הפסיכואנליזה למרקסיזם הגוסס. המוסר המסורתי, בייחוד בהיבטו המיני, לימד מרקוזה, מקביל למשטר דיכוי כלכלי ופוליטי. האדם מדכא כוחות פסיכולוגיים שבתוך אישיותו. בני האדם, ובייחוד הסטודנטים, חייבים לשחרר את הכוחות והיכולות הללו במהפכה כפולה, אישית וציבורית. המסקנה היא אנרכיה שידעה להרוס אך לא לבנות. שתי גרסאות קוטביות של הדגם הפוליטי עומדות בפנינו. האחת הסמכותית, משטר של רודנות במלכותו הפנימית של היחיד. השנייה, האנרכית, כזו של מרקוזה, בה המבנה ההיררכי של כוחותיו הפנימיים של האדם נהרס. אין להטיל כלל מרות ומשמעת בתוך הנפש. האדם מבטל את החובה ומוותר על הזכות, לעצב ולבנות את אישיותו. כנגד גרסאות אלו מעמיד ריה"ל דגם שלישי: "החסיד הוא האיש המפקד על מדינתו, הנותן לכל יושביה את לחם חוקם ומספק להם כל צרכם במידה נכונה. והוא נוהג בכולם בצדק לא יעשוק איש מהם ולא ייתן לאיש יותר ממנתו הראויה לו". זוהי התוכנית הקומוניסטית האוטופית: "לכל אחד כפי צרכיו, מכל אחד כפי יכולתו".

האדם האידיאלי נוהג "מנהג צדק בגופו ובנפשו". הוא נותן לכוחות החיוניים והפסיכולוגיים "כלל" השייך [להן] כפי הצורך", אך הוא גם שם גבול לתאוותם. אם כי בשיא הפירמידה של הכוחות הנפשיים עומדת התבונה, יש לתת ליתר הכוחות גירויים מספיקים, "ואף לחושים נותן החסיד את חלקם... וכן יעשה לדמיון... למחשבה ולזיכרון ולבסוף לכוה הרצון". אי אפשר להשיג בריאות גופנית ונפשית אלא דרך פעולה הרמונית ושלמה של כוחותינו הנפשיים. ריה"ל דורש "לכוחות הטבעיים מנוחה ושינה (!) במידה מספקת ולחיוניים ערות ותנועה די צרכם". כדי להגיע למדרגה הרוחנית הגבוהה ביותר, זאת שלכאורה רק המיסטיקנים משיגים, חייב האדם לגייס את כל כוחותיו. או אז "קורא האדם לעדתו זו", עדת איבריו וכוחותיו, "כי תבוא לעזרתו" להגיע למדרגה הא-לוהית.

על האנורקסיה הרוחנית

חז"ל היו חלוקים בדעותיהם אף לגבי הנזירות המקראית. הנזיר חייב קורבן חטאת אם הוא נטמא בימי נזרו. והפסוק קובע "וְכִפֹּר עָלָיו [הקורבן] מִאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ" (ו, יא). רבי אלעזר הקפר מרחיב את משמעות הפסוק (תענית יא ע"א): "וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא -

המצער עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה!". הקל וחומר מופנה כנגד הנזירות שהתפתחה בעמים, שחייבה רווקות וחיי עוני, סיגופים ובדידות. היא נתפסת כפשע של האדם כנגד עצמו. הרמב"ם המשיך דרך זאת וראה בנזירות מחלת נפש (שמונה פרקים, ו'). מחלת-נפש היא בלשון הרמב"ם אסטרטגיית חיים מוטעת. כאן מתמזגת מחלת הנפש, עם מחלת הרוח בעברית של זמננו. היא תוארה על ידי ריה"ל בחריפות ובאירוניה. הנזיר "משקיע עצמו בחולי נפשי וגופני". בפניו ייָראו "דכדוכי החלאים, אך בני האדם יחשבום לענווה וכניעה" לשמים. הנזיר יהפוך "לשבוי המואס בחיים מתוך שהוא קץ במאסריו ובייסוריו... וכך הוא נשאר יומם ולילה במצב שנפשו תובעת ממנו ספוק צרכיה הטבעיים: ראייה, שמיעה, דיבור, פעולה, אכילה, ושתייה, חיי משפחה, בקשת רווחה... הלא יוסיף להתרחק מן העניין הא-לוהי שאליו ביקש להתקרב". הנזירות הזאת היא פתולוגיה שהיהדות דוחה. ההתקרבות אל א-להים, אסור לה שתבוא על חשבון צרכי האדם. היא אינה דורשת מהאדם, מוסיף הרמב"ם "שישכון במדבריות ובהרים, ולא שילבש הצמר והשער, ולא שיענה גופו". וכך גם, בעקבותיו, ב'ספר החסידים' (נב), ספר היסוד של חסידות אשכנז: "כללו של דבר ילך אדם במידה בינונית... שבכל דעה ודעה... שלא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד דרך רעה... אתרחק מהן ביותר לצד האחרון... ולא ילבש... כי אם השק והצמר הקשה וכיוצא בהן, כגון כומרי אדום", דהיינו הנזירים הנוצרים. "ויו דרך רעה היא ואסור ללכת בה, וחייב אדם להתרחק ממנה. והמהלך בדרך זו נקרא חוטא".

ואולי, הפתולוגיה הנזירית היא ביטוי למחלת נפש כללית יותר, לסינדרום נפוץ יותר. הכמיהה אחרי מדרגות גבוהות של הרוחניות מביאה את האדם לידי חיפוש הקדושה והטהרה ואפילו המוסר המוחלטים. מכאן נובע פשע, פשע האדם נגד עצמו! כך מופיעות בפנינו, בעבר ובהווה, דמויות החולות במעין אֶנוֹקְצִיָּה מוסרית. זאת דמות המסתכלת בראי, ורואה את עצמה תמיד חסרה, חוטאת, מכוערת ושמנה, המייסרת את עצמה בדרישות אבסורדיות. גם זאת מחלת נפש ורוח, דמות אדם, שכדברי רבי אלעזר הקפר, "חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ, פשע כנגד נפשו הוא.